

VẬN DỤNG LÝ THUYẾT NGHIỆM THÂN VÀ MÔ HÌNH TỎA TIA CỦA NGÔN NGỮ HỌC TRI NHẬN ĐỂ LÝ GIẢI NGHĨA CỦA CÁC TỪ ĐA NGHĨA ĐẦU, TIM TRONG TIẾNG VIỆT

Vũ Hoàng Cúc¹

Ngày nhận bài: 26/10/2021; Ngày phản biện thông qua: 11/11/2021; Ngày duyệt đăng: 30/11/2021

TÓM TẮT

Bài báo vận dụng lý thuyết nghiệm thân và mô hình tỏa tia của Ngôn ngữ học tri nhận vào lý giải nghĩa của từ đa nghĩa đầu và tim – những từ đa nghĩa điển hình trong tiếng Việt. Kết quả nghiên cứu cho thấy, các nghĩa của từ đầu và tim đều được hình thành trên cơ sở những nghiệm thân của con người về bộ phận đầu và bộ phận tim trong cơ thể của con người hoặc động vật. Cụ thể, nghĩa của từ đầu được tạo nên trong tư duy của con người nhờ những kinh nghiệm mang tính nghiệm thân về vị trí của đầu và chức năng chỉ huy, điều khiển của nó đối với toàn cơ thể; nghĩa của từ tim được hình thành từ những trải nghiệm về vị trí, chức năng của tim so với cả cơ thể và mối quan hệ giữa hoạt động của tim với cảm xúc của con người. Đồng thời, kết quả nghiên cứu cũng chỉ ra rằng, nghĩa của từ đầu và tim phát triển theo mô hình tỏa tia, các nghĩa của mỗi từ có sự tương sinh với nhau, trong đó, nghĩa phái sinh có mối liên hệ mật thiết với nghĩa gốc. Cơ sở nghiệm thân và mô hình tỏa tia của sự phát triển ngữ nghĩa của từ đầu và từ tim cung cấp cho người sử dụng ngôn ngữ những căn cứ xác tín và cái nhìn trực quan khi lý giải sự phát triển của các từ đa nghĩa đầu và tim trong tiếng Việt, từ đó, hiểu, sử dụng và khai thác giá trị của chúng một cách hiệu quả trong quá trình giao tiếp và nghiên cứu văn chương.

Từ khóa: nghiệm thân, mô hình tỏa tia, từ đa nghĩa, đầu, tim.

1. MỞ ĐẦU

Từ đa nghĩa đóng vai trò quan trọng trong ngôn ngữ nói chung và trong tiếng Việt nói riêng. Lớp từ này không những cung cấp vốn từ phong phú cho người sử dụng mà còn tạo ra hiệu quả diễn đạt cao, đặc biệt là trong văn chương nghệ thuật. Tuy nhiên, việc nhận diện và giải nghĩa từ đa nghĩa là một vấn đề không dễ dàng, đặc biệt là việc lý giải nguyên nhân hình thành các nghĩa của từ đa nghĩa. Bởi vậy, người sử dụng thường không hiểu hết được các nghĩa của từ đa nghĩa, thậm chí, không nhận diện được từ đa nghĩa và thường nhầm hiện tượng từ đa nghĩa với từ đồng âm.

Lý thuyết nghiệm thân (Embodiment Hypothesis) và sơ đồ tỏa tia (radiality) là những lý thuyết quan trọng của Ngôn ngữ học tri nhận (Cognitive Linguistics). Các lý thuyết này từ lâu đã được các nhà ngôn ngữ học trên thế giới áp dụng để lý giải tư duy logic của con người trong nhiều lĩnh vực ngôn ngữ. Việc giải thích nghĩa của từ bằng lý thuyết nghiệm thân và sơ đồ tỏa tia sẽ cho thấy các vấn đề quan trọng như nguyên nhân hình thành nghĩa của từ, nội dung ngữ nghĩa và mối quan hệ giữa các nghĩa của từ (đối với từ đa nghĩa). Điều này cung cấp cho người sử dụng ngôn ngữ thêm một phương tiện để hiểu, khai thác giá trị và sử dụng ngôn ngữ chính xác, khoa học.

Đầu và tim là hai bộ phận vô cùng quan trọng trong cơ thể con người. Nếu như đầu có vai trò điều

kiển, chỉ huy cả cơ thể thì tim lại có vai trò duy trì sự sống sinh học của cả cơ thể. Từ lý do này, con người đã dùng những hiểu biết, nhận thức, trải nghiệm của mình về đầu và tim để ý niệm hóa nhiều phạm trù khác nhau trong cuộc sống của mình. Bởi vậy, từ đầu và từ tim là những từ đa nghĩa điển hình trong ngôn ngữ nói chung và trong tiếng Việt nói riêng. Lý giải nghĩa của hai từ đa nghĩa này bằng lý thuyết nghiệm thân và mô hình tỏa tia sẽ đưa đến cho chúng ta những căn cứ xác tín và cái nhìn trực quan về sự phát triển ngữ nghĩa của chúng; từ đó, chúng ta sẽ có thêm cơ sở để hiểu, sử dụng và khai thác chúng một cách hiệu quả trong quá trình sử dụng ngôn ngữ.

2. NỘI DUNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

2.1. Nội dung nghiên cứu

Lý giải sự phát triển ngữ nghĩa của các từ đa nghĩa đầu, tim bằng lý thuyết nghiệm thân và mô hình tỏa tia.

2.2. Phương pháp nghiên cứu

Trong quá trình nghiên cứu, chúng tôi sử dụng các phương pháp nghiên cứu sau:

- Phương pháp nghiên cứu lý thuyết: phương pháp này được sử dụng để nghiên cứu các tài liệu của Ngôn ngữ học tri nhận và các tài liệu liên quan đến từ đa nghĩa, từ đó, hệ thống hóa những vấn đề lý thuyết về sự nghiệm thân, mô hình tỏa tia, từ đa nghĩa và các vấn đề liên quan đến từ đa nghĩa.

¹Khoa Sư phạm, Trường Đại học Tây Nguyên;

Tác giả liên hệ: Vũ Hoàng Cúc, ĐT: 0934997712, Email: hoangcucbmt@gmail.com.